

Η ΙΕΡΑ ΜΑΣ ΜΟΥΣΙΚΗ

Π. ΒΕΡΓΩΤΗ

[Ἀνατύπωσις]

ΑΡΧΟΤΟΛΕΙΑ

Τύποις ΠΡΟΟΔΟΥ

1889.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΝΟΤΗ ΚΑΡΑΒΙΑ - ΑΘΗΝΑΙ

MCMLXXVIII

Η ΙΕΡΑ ΜΑΣ ΜΟΥΣΙΚΗ

Π. ΒΕΡΓΩΤΗ

[Ἀνατύπωση]

ΔΡΟΞΤΟΔΙ

Τύποις ΠΡΟΟΔΟΥ

1889.

Εἰς τὸν ἀριθ. 642 τοῦ περιοδικοῦ α' Ἐτίμα· ἀνεγνώσαμεν κατ' αὐτάς διατριβὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς. Ἡ διατριβὴ ἦτον τοῦ πολὺ γνωστοῦ εἰς τὸν φιλολογικόν, ἀρχαιολογικόν καὶ διπλωματικόν κόσμον κ. Ἀλ. Πραγκαβῆ. Ἡ κυρία ἰδέα τοῦ δημοσιεύματος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ κ. Πραγκαβῆ, ὅτι οὐδὲ κατὰ κεφαλὴν πρέπει τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας μουσικὴν νὰ μεταρρυθμίσωμεν.

Πραγματεύόμενος τὸ ζήτημα, κατὰ πρῶτον, ἐξετάζει τὴν μουσικὴν αὐτὴν ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας ἐπόψεις, ἥτοι ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ θρησκευτικὴν, β') ὑπὸ τὴν φιλολογικὴν, καὶ γ') ὑπὸ τὴν αἰσθητικὴν· δεύτερον, ἐπικρίνει τοὺς ὀπωρὸς δὴποτε νεωτερίζοντάς εἰς αὐτήν· καὶ, τρίτον, εὐχεται νὰ συστηθῇ εἰς τὰς Ἀθήνας διδασκαλεῖον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πρὸς διάσωσιν καὶ διάδοσιν αὐτῆς γνησίως.

Τὰ δημοσιεύματα καὶ ἐν γένει τοὺς λόγους καὶ τὰς γνώμας τῶν πολυπείρων καὶ πολυμαθῶν ἀνδρῶν πρέπει μὲ προσοχὴν νὰ μελετῶμεν οἱ νεώτεροι, διότι ὠφέλεια πάντοτε θὰ ᾔναι τῆς μελέτης ὁ καρπός. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀντίθετοι εἰς τὰς γνώμας τῶν ἀνδρῶν τούτων πεποιθήσεις πρέπει νὰ δημοσιεύωνται, διότι ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν ἀντιθέτων ἰδεῶν ἐκτινάσσεται λαμπρὸς τῆς ἀληθείας ὁ σπινθήρ.

Μὲ τοιοῦτον λοιπὸν πνεῦμα ἀνεγνώσαμεν κ' ἡμεῖς ὅσα περὶ μουσικῆς εἰς τὸ ῥηθὲν περιοδικὸν ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Πραγκαβῆς. Ἀλλὰ, μολονότι μὲ προσοχὴν κ' ἐπανειλημμένως ἐδιεβάσαμεν τὴν γνώμην τοῦ αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθην ὅμως καὶ νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς κυριωτέρας σκέψεώς του, ὅτι δηλ. ἡ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν πρέπει νὰ μεταρρυθμισθῇ. Μάλιστα πολὺ ἀπορήσαμεν πῶς ἄνδρα, ὅστις τόσον ἀνεπτυγμένην ἔχει τοῦ ὠραίου τὴν αἴσθησιν καὶ τόσον λεπτῶς τὴν ἀκοὴν ἐξασκημένην ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς τὰ ἀκούσματα, ἀπορήσαμεν, λέγομεν, πῶς πολέμιον νὰ τὸν ε-

χρῆ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μουσικῆς ἢ μεταρρύθμισις. Ἐπρω-
θυμήθημεν δὲ καὶ ἡμεῖς νὰ ἐκφράσωμεν μίαν γνώμην ὅχι δι'
ἄλλο εἰμὴ διότι καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἀπὸ τοῦ παραδεχομένου,
ὅτι ἡ μουσικὴ εἶναι σπουδαῖον στοιχεῖον τοῦ βίου ἐνός λαοῦ,
ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, διότι αὕτη εἶναι ἡ ἐξωτερικεύσις τῆς αἰσθη-
ματικότητος αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἡ φανέρωσις μιᾶς πλευρᾶς τοῦ
χαρκατῆρός του, ἀπὸ τῆς ἄλλης διότι, κινουμένη φυσικῶς αὕτη καὶ
αὐτομάτως ἀπὸ τὴν ψυχὴν, κινεῖ ἀπ' εὐθείας πάλιν τὴν ψυχὴν
αὐτὴν, δίδει τρόπον τινὰ ζωὴν καὶ χρῶμα εἰς τὸν βίον τοῦ
λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐν γένει μεγάλην εἰς τὰ ἔθνη τοῦ ἐξασκεῖ ἐπιρ-
ροήν· εἰς ἓνα λόγον, διότι σχετίζεται μὲ τὴν καθ' ὅλου τοῦ ἀν-
θρώπου ἐκπαιδευσιν.

Καὶ—ἐπὶ τοῦ πρώτου μέρους—ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐποψὴν τὴν
ἐκκλησιαστικὴν ἥτοι τὴν θρησκευτικὴν, λέγει δ' κ. Ραγκαβῆς,
ὅτον ἀποβλέπει τὴν οὐσίαν, ὅτι, ἐάν γείνη ἡ μεταρρύθμι-
σις αὕτη, τότε ἡ μία μεταβολὴ θὰ συνεπιφέρῃ τὴν ἄλλην ἐπισ-
τότου καταρρέουσα ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα (τῆς ἐκκλησίας καὶ
τοῦ θρησκευματος). Ὅσον δὲ ἀποβλέπει τὸν τύπον, λέγει,
ὅτι οἱ ἄρμόδιοι ν' ἀποφαίνωνται περὶ τῆς τάξεως τῆς ἱεροτε-
λεστίας καὶ τῆς ψαλτικῆς· εἶναι ὁ ἱερεὺς καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ ὅτι
ὡς ἐκ τούτου οὔτε πρέπει νὰ προτείνεται ἀπὸ ἀναρμοδίου οὔτε
συμφέρει νὰ γείνη ἡ μεταρρύθμισις,

Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐποψὴν
φρονοῦμεν, ὅτι μόνον εἰς τὸ θεωρητικὸν ἥτοι τὸ δογματι-
κὸν μέρος δὲν πρέπει μεταβολὰς νὰ κάμωμεν, ὥς καὶ αὐτὸς
ἄλλως ὁ κ. Ραγκαβῆς ὁμολογεῖ. Εἰς δὲ τὴν ἐξωτερικὴν πα-
ράστασιν καὶ λατρείαν, ἐπομένως καὶ εἰς τὸ υποκειμενι-
κὸν καὶ κύριον μέρος αὐτῆς, τὴν μουσικὴν, ὅχι μόνον δὲν εἶναι
ἐπικίνδυνος πᾶσα μεταβολὴ εἰς τὸ καλλίτερον, ὅχι μόνον δὲν
θέλει καταρρεύσει, μὲ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν, τὸ οἰκοδόμημα,
ἀλλὰ καὶ κινδυνωδестаτάτη ἴσιν ἴσιν εἶναι ἡ νεκρώσιμος αὕτη
στασιμότης, καὶ ἐκ τῆς ἀμεταβλησίας αὐτῆς ταύτης μάλιστα
δὲν ἀνανοούμεθα, ὅτι ἔχει ἤδη καταρρεύσει καὶ καταρρεῖ ὅλον-
ἐν τὸ οἰκοδόμημα εἰς μεγάλας διαστάσεις. Ἄλλως δὲ ἡ ἀδι-
άκοπος πρόοδος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δὲν ἀποτελεῖται

ἀπὸ ἄλλο εἰμὴ ἀπὸ μίαν ἀδιάκοπον μεταβολὴν καὶ μεταρρύθ-
μισιν. Καὶ τῆς μουσικῆς λοιπὸν ἡ μεταρρύθμισις ἀντὶ νὰ ᾖ καὶ
βλαβερὰ, εἶναι ἀπ' ἐναντίας ὠφελιμότης.

Ὅχι μόνον δὲ ὠφελίμος εἶναι, καὶ ἐπομένως ἀνεκτὴ πρέπει
νὰ ᾖ καὶ εὐπρόσδεκτος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ μεταβολὴ
αὕτη ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ (ὅστις εἶναι ἡ
καθολικὴ καὶ κατ' ἐξοχὴν μεταρρύθμισις, τρόπον τινὰ, τοῦ ἀν-
θρωπίνου πνεύματος) ἀρχὴν, ἥτις εἶναι κίνησις καὶ ζωὴ, ἐνέρ-
γεια καὶ ἐλευθερία καὶ παντὸς κοινωνικοῦ στοιχείου ἀνακαί-
νισις. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἡ μεταρρύθμισις ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπὸ
αἰῶνα εἰς αἰῶνα περισσότερον ἐκτυλισσάμενης χριστιανικῆς ὁρ-
γῆς καὶ ἰδέας καὶ ἀπὸ αὐτῆς τὰ ἀπὸ ἐποχῆν εἰς ἐποχὴν περισ-
σότερον ἐκτυλισσόμενα χριστιανικὰ αἰσθήματα, τῶν ὁποίων
πάλιν, ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἐρμηνεῖα καὶ δι' ἔργων πράστα-
σις εἶναι ἡ μουσικὴ, ἥτις, εἰς τὴν καθολικότητα αὐτῆς, θεωρου-
μένη, εἶναι ἡ ἔκφρασις τῶν κατὰ καιροὺς βαθυτέρων παθῶν καὶ
εὐγενεστέρων ὁρμῶν καὶ πόθων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀποῦ δὲ
τοιαύτη μουσικὴ εἶναι ἀπόρροια τοιοῦτου αἰσθήματος, ἡμποροῦ-
μεν μάλιστα ἀπὸ τὸ ποιὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἐλεεινότητα δεδομένης
θρησκευτικῆς μουσικῆς νὰ ἐξάξωμεν ἀσφαλῆ συμπεράσματα
περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς εὐλικρινείας καὶ τοῦ βίου τοῦ θρησκευ-
τικοῦ αἰσθήματος δεδομένου λαοῦ.

Εἰς τὴν σωτήριον ταύτην ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως υπο-
τασσόμενοι καὶ οἱ ὁμόδοξοί μας Ρῶσοι δὲν ἐδίσ-ασαν νὰ με-
ταρρυθμίσουν τὴν μουσικὴν τοῦ θρησκευματος· καὶ ἐκτραν ὡς
ἄνθρωποι. Οὐδὲ πιστεύομεν νὰ εὕρισκται κἄνεις (ὅσον θερμὸς
καὶ ἂν υποπεθῇ φίλος τοῦ ἀποχαυνωτικοῦ τῆς ψαλτικῆς καὶ
καθεστώτος) τοῦ ὁποίου τὴν καρδίαν νὰ κατασπαράσῃ ὁ φό-
βος μήπως τὰ ἀγδοῦντα ἐκατομμύρια τῶν ὀρθοδόξων Ρώσ-
σων, μόνον καὶ μόνον διότι διέπραξαν τὸ ἔγκλημα ν' ἀποφα-
σίσουν νὰ δοῦν πλεον τὸν Θεὸν μὲ μουσικὴν ἀνθρωπινωτέ-
ραν καὶ πνευματικωτέραν, — χανδακωθῶν εἰς τὸ σκότος τὸ
ἐξώτερον καὶ εἰς τοῦ πυρὸς τὴν γένναν, τὴν ὁποίαν θρησκευ-
τικῶς θὰ παρακάμψωμεν ἡμεῖς, διὰ ν' ἀπολαύσωμεν αὐτὴν ὡς
ὁμοῦ καὶ οὐκ ἔχουσιν, ὡς

αἰώνιον βραβεῖον διὰ τὴν ἀρχὴν ἀποτίωσιν μας εἰς τὴν ῥινόφωνόν μας μουσικὴν! Ταῦτα ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν τύπον, ὅ,τι ἰσχυρίζεται ὁ κ. Ραγκαβῆς πῶς μόνοι ἀρμόδιοι νὰ ἐκφέρουν γνώμην περὶ τῆς ἱεροτελεστικῆς καὶ τῆς ψαλτικῆς εἶναι ὄχι ἄλλος παρὰ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ πῶς, ὡς δυνάμεθα ὡς ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν, ἐὰν πᾶς ἄλλος παρὰ τὰ πρόσωπα ταῦτα τύχη ν' ἀποφανθῇ ὀρθὴν τινὰ γνώμην ἐπὶ τοιούτων ἀντικειμένων δὲν πρέπει ποσῶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, — οὗτο παντελῶς δὲν διακρίνει ἀπὸ τῶ νὰ δυσχυρίζομεθα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ σβῆσθαι πυρκαϊὴν ἢ ἀρχή, διότι δὲν τῇ ἐγνωστοποιήθη ἀπὸ τὸ ἀρμόδιον ἀστυνομικὸν ὄργανον, ἀλλ' ἀπὸ ἀπλοῦν πολίτην. Τὸ κύριον καὶ συναμὰ καὶ αἰώνιον ζήτημα εἰς πᾶσαν ἀμφισβήτησιν δὲν εἶναι τὸ, ποῖος ὁ ἀρμόδιος νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸ, ποῖα ἢ ἀλήθεια. Ἐὰν ἐπὶ ἀντικειμένου ἐκκλησιαστικοῦ, θρησκευτικοῦ, θεολογικοῦ ἕνα λαϊκὸς ἐκφέρῃ γνώμην ὀρθοτέρως παρ' ὅ,τι ἔναι ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεὺς, καὶ ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι ὀρθότερον, εἶναι σωστὸν, μόνον καὶ μόνον διότι εἶναι λαϊκός, νὰ μὴν ἀναγνωρισθῇ τῷ γνωμῶν του ἡ ὀρθότης; ἢ δὲ ἀναγνωρίσας αὐτὴ μὴπως ἀντιδικήνῃ εἰς κἀμὴν θρησκευτικὴν διάταξιν ἢ εἰς κἀνέναν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα; — Ἐς τούτων ἀκολουθεῖ ὅτι οὐδεμία ἐπέρχεται βλάβη εἰς τὸ θρήσκευμα ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς μουσικῆς.

Ἄλλ' οὐδὲ εἰς τὴν φιλολογίαν, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Ραγκαβῆς, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν ζημία, ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς, κἀμὴν προξενεῖται. Καὶ εἰς ὅσα λέγει ὁ διακεκριμένος φιλόλογος περὶ τρυφῆς πρὸς διάσωσιν παντὸς ἀρχαίου μας εὐρίσκει συμφωνοτάτους μὲ τὴν γνώμην του. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς μουσικῆς μας τὴν μεταρρυθμίσειν δὲν ὀλὺπηθῇ ποσῶς ἢ ἀρχαιολογία καὶ ἡ φιλολογία δὲν ὀλὺπηθῇ, διότι οὐδε ἡ ὑπάρχουσα ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι βυζαντινὴ, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Ραγκαβῆς, οὐδὲ πάλιν ἡ βυζαντινὴ ἀδιαφιλονεικῶς εἶναι ἡ ἀρχαία ἀπαράλλακτος.

Ὅτι δὲ ἡ τοιαύτη σχέσις τῆς σημερινῆς μουσικῆς μὲ τὴν βυζαντινὴν καὶ ἡ τῆς βυζαντινῆς πάλιν μὲ τὴν ἀρχαίαν δὲν

εἶναι ἐξαρτισμένη, ἐξάγεται καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως τῆς περὶ τούτου γνώμης αὐτοῦ τοῦ κ. Α. Ραγκαβῆ. Τῷ δυνεὶ ἡ γνώμη του σκεῖται μεταξὺ πεποιθήσεως καὶ δισταγμοῦ. Ἐνθ' ὁ κ. Ραγκαβῆς λέγει, πῶς ἐξέφρασαν ἄλλοτε πεποιθόνσιν, ὅτι ἡ ὑπάρχουσα μουσικὴ εἶναι ἡ βυζαντινὴ, καὶ πῶς ἡ βυζαντινὴ εἶναι ἡ ἀρχαία τῶν προγόνων μας, ἀφ' ἑτέρου, ὡς ἐκ τῶν πραγμαμάτων, περιέρχεται εἰς τὴν ἀνάγκην αὐτὸς (ὡς καὶ πᾶς ἄλλος εὐτυνεῖδης ὁλὺκαμε) νὰ συνοδεύῃ τὰς περὶ τῆς τοιαύτης ἐνότητος καὶ διαρκείας τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς πεποιθήσεις του μὲ τὰ διστακτικὰ ἱσως καὶ πιθανόν. Ὁ κύριος μάλιστα λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον παραδέχεται ὅτι ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ ἐπανεύρουν τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν δοσοὶ προσπαθοῦν νὰ κατορθώσουν τοῦτο διὰ τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς ὑπαρχούσης μουσικῆς ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς κακοφωνίας, εἶναι ὅτι ὁλὺως ἀδύνατον καθίσταται νὰ ἐξιχνιασθῇ ὁποῖα ἦτον ἡ βυζαντινὴ μας μουσικὴ. Τί ἄλλο δὲ εἰμὴ τὸ ἀδύνατον τῆς γνώσεως τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ ὁμολογῇ, ὅταν θεωρῇ, πρὸς γνωστὴν αὐτῆς, ἐπάναρχας περὶ τούτου νὰ ζητηθῶν πληροφορίας ἀπὸ τοὺς καλογῆρους τοῦ ρωσικοῦ μοναστηρίου τοῦ Κιέβου, τίς οἶδε τίνας καλογῆρους; Ἀλλὰ, καὶ ἐὰν οἱ ἀγνώστοι καλόγηροι ἐκεῖνοι ἐδύναντο νὰ ἦναι ἡ τελευταία μας πρὸς ἐξαρτίωσιν τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἐλπίς, καὶ ἡ ἐλπίς αὐτὴ ἐσβέσθη ἀπὸ λόγιος ἀνὴρ, κατόπιν τῆς περὶ τούτου ἀπορίας τοῦ κ. Ραγκαβῆ, πληροφορεῖ εἰς τὴν «Σιών», ὅτι ἐξετάσας τοὺς μοναχοὺς ἐκεῖνους ἐμαθεν, ὅτι δὲν ἔχει ποσῶς ἢ μονὴ ἐκεῖνη ψαλτικῆς ἰδίου στυλίου, ἀλλὰ τὴν συνήθη εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας μουσικὴν.

Ἄλλ', ἀνεξαρτήτως τῶν ἀτομικῶν πεποιθήσεων, γνωμῶν καὶ ἀμυβητικῶν περὶ τῆς ἀρχαιότητος ἢ μὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς, καὶ ἀντικειμενικῶς ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους ἐξακριβώνεται, ὅτι ἡ σημερινὴ μας ψαλτικὴ βασίζεται ἐπὶ τριῶν διαφόρων μουσικῶν διαγράμμάτων, ἢτοι α) ἐπὶ τοῦ τ ο υ ρ κ ι κ ο ῦ, τὸ ὅποῖον ἔχει διαίρεσιν πολλὴν διάφορον παρὰ τὸ εὐρωπαϊκόν, τὸ βυζαντικόν καὶ τὸ ἀρχαϊκόν β) ἐπὶ τοῦ π ε ρ σ ι κ ο ῦ, διηρημένου εἰς τεταρτη-

μόρια τόνου, καὶ γ') ἐπὶ τοῦ ἀραβικοῦ, διηρημένου εἰς τρι-
τημόρια τόνου· ὥστε ἡ τὴν ὁποίαν μεταχειρίζομεθα καὶ θεωροῦ-
μεν ἔθνικὴν μουσικὴν δὲν εἶναι εἰ μὴ τουρκαραβό-
περσικὴ. Εἶναι δὲ αὕτη, ἡ τὴν ὁποίαν μεταχειρίζομεθα,
ἡ κατὰ τὸ σύστημα τῆς μουσικῆς, τὸ ὁποῖον ἐπενοήθη τὸ 1816.
Εἰς τὸ νέον τοῦτο σύστημα ὅχι μόνον δὲν ὑπάρχει ἴχνος τῆς
μελοποιίας τῆς ὀλίγῃ πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀναπτυχθείσης,
ἀλλὰ, διὰ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ νέου τούτου συστήματος, καὶ διε-
κόπη πᾶσα σχέσις καὶ μετὰ αὐτὴν τὴν μουσικὴν, ἥτις μετὰ τὴν
ἁλωσιν ἕως τὸ 1816 εἶχεν ἀναπτυχθῆ.

Διὰ τοῦτο εἶναι, κατὰ τοὺς εἰδήμονας, ἐντροπὴ νὰ εὐρί-
σκωνται τινὲς εἰς τόσῳ μεγάλῃ πλάνῃ, ὥστε νὰ πιστεύουν,
ὅτι ἡ κακότεχνος καὶ ἀκόλαστος σημερινὴ ἱερά μας μουσικὴ
εἶναι ἔθνικὴ καὶ μάλιστα ἀρχαία! Ταῦτα περὶ τῆς μουσικῆς
βιβλιόνοι καὶ ἐμβριθῶς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξετάσας καὶ πραγμα-
τευθεὶς κ. Ι. Δ. Τζέτζης, τοῦ δροῦ τοῦ ἐἰς τὰ τοιαῦτα ἁρ-
μοδιότητα τόσον καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ραγκαβῆς ἀναγνωρίζει, ὥστε
θερμῶς εἰς τὴν Σέβαστὴν Κυβέρνησιν συστάει τὴν δι' ἐξόδων
τοῦ Δημοσίου ἐκδοσὶν τῶν περὶ μουσικῆς σπουδαίων πονημά-
τιον του. (Βλ. τὸ Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα μουσικῆς τῆς
Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἔργον τοῦ κ. Τζέτζη τοῦ ἔτους 1882,
σελ. 15, 46 καὶ 47).

Ἀλλὰ καὶ ἀληθέστερον καὶ ἀναμφισβήτητον ἂν ᾔητον, ὅτι
ἡ μουσικὴ μας δὲν εἶναι τουρκαραβόπερσικὴ, ἀλλὰ βυζαντινὴ
καθαρῶτάτῃ καὶ γνησιωτάτῃ, πάλιν ζήτημα θὰ ἐγεννᾶτο,
περὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ὁποῖα ἀρὰ γε ἐποχῆς πρόκειται;
πρόκειται τάχα περὶ τῆς πρὸ τοῦ 15ου αἰῶνος, ἢ περὶ τῆς πρὸ
τοῦ 13ου, ἢ περὶ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἤκουαν ὅσοι πρὸ τοῦ 8ου
αἰῶνος ἔζων; Πλὴν καὶ ἂν ἡ σημερινὴ μας ψαλτικὴ ἀπεδεικνύ-
ετο, ὅτι εἶναι καὶ τῆς παλαιότερας καὶ λαμπροτέρας ἐποχῆς
ἡ μουσικὴ, καὶ τότε πάλιν, ἐν μετερρυθμιζέτω, ζημία καὶ μὴμία
δὲν θὰ ἐπρόξενετο εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ ἀρχαιολογίαν, δι-
ότι θὰ ἤμεθα δὲ εἰς θέσιν νὰ προφθάσωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν
ὅλα τὰ βιβλία καὶ ὅλα τὰ χειρόγραφα καὶ ὅλα τὰ μαθη-
ματα τῆς ἀξιωματερρυθμιστοῦ ψαλτικῆς μας εἰς τὰς θήκας

εὐρυχωρῶν διαματίων μουσείων καὶ βιβλιοθηκῶν. Αἱ δὲ βι-
βλιοθηκαὶ καὶ τὰ μουσεῖα εἶναι, εἴταν δὲν ᾔναι τὸ ἐναντίον,
οἱ εὐρυχωρότατοι καὶ ἀσφαλέστατοι λιμένες, ὅπου σώζονται
τοὺς ἐσχάτους κινδυνεύοντα κινδύνους τὰ ἀρχαία νομίσματα, τὰ
ὄπλα, τὰ βιβλία, τὰ κοσμήματα, τὰ κτερίσματα καὶ ἐν γένει
πᾶν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἐξέφυγε τὰς μεταβολὰς καὶ τοὺς
ὀγῶνας τῶν αἰώνων.

Οὐδὲ πάλιν ὁ μόνος τρόπος καὶ ἡ μόνη μέθοδος διὰ νὰ
μείνουν ἀβλαβεῖς καὶ ἀλύπητοι ἡ φιλολογία καὶ ἡ ἀρχαιολογία
εἶναι τὸ νὰ ᾔμεθ' ἀναγκασμένοι νὰ ὀψωνίζωμεν κυκλοφοροῦντες
παμπάλαια νομίσματα, ἢ νὰ συγκροτῶμεν μάχας μετὰ δόρατα
καὶ ἀσπίδας, ἢ νὰ ἐκφράζωμεν τὰ νεώτερα αἰσθήματα μετὰ μου-
σικὴν πεπαλαιωμένην καὶ ἐσχατόγηρον. Ὅπως δὲ ποτε, χάρις
εἰς τὰ μουσεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας, δὲν θὰ εὐρεθῶμεν ποτὲ,
ὥς ἐλπίζομεν, εἰς ἀμνηστὴν νὰ πληροπορηθῶμεν ὅψι ποτε ἡ-
μεῖς ἢ καὶ οἱ ἀπόγονοί μας, μετὰ τὰς ἰδίαις μας ἀκοῆς, μετὰ ποίου
εἶδους μουσικῆς ἐδοξάζετο εἰς τὰ ἱερά ταῦτα ἐδάφη ὁ δίκαιος
Θεὸς κατὰ τὴν εὐλογημένην ἐποχὴν τῶν σιμωνιακῶν καὶ τῆς
μυριομόρρου ἀδικίας καὶ τῆς παγώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰ-
σθήματος καὶ τῆς σιγῆς τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ
τῶν χαρμητέρων.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ υπάρχουσα τοῦ θρησκευματοῦ μας μουσικὴ ᾔ-
τον ἡ γνησιωτάτη βυζαντινὴ ἢ καὶ αὐτὴ ἡ ἀγνωστάτη ἀρχαία ἑλλη-
νικὴ, πάλιν καὶ τότε δὲν ἐπρεπε τοῦτο νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ
τὸ νὰ τὴν μετερρυθμίσωμεν, καὶ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπ' ὅ,τι
αὐτὴ ἔχει ὀχληρὸν, ἀποῦ καὶ τὴν γλώτταν καὶ τὰ ᾄσμα καὶ τὰ
ἔθιμα καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν τάξιν τὰ
ἔχομεν καὶ πῶς μετερρυθμιζόμενα. Ἐργον δὲ ταῦτα μετερρυθμισθῆ,
διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐπρωταρμύζοντο εἰς τὴν σημερινὴν κατὰ-
στασίν μας. Ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη θὰ ᾔητον νὰ μετερρυθμισθῇ
αὕτη, ἀποῦ δὲν θὰ ἐδύνατο ἄλλως νὰ μαρτυρῇ αὕτη τὴν φύσιν
τῆς καὶ νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον τῆς· τὴν φύσιν τῆς, νὰ προέρχεται
ἀπὸ εὐγενῶς καὶ περιπαθῶς συγκινομένην καρδίαν, τὸ ἔργον
τῆς, εἰς τῆς καρδίαν νὰ ἐπιστρέφῃ πάλιν καὶ πάλιν νὰ τὴν συγ-
κινῇ· νὰ τὴν συγκινῇ καὶ νὰ τὴν ἀνυψώῃ εἰς τὸ ἄπειρον, νὰ τὴν

συγαινῇ ὥστε νὰ ἐνθουσιᾷ τρέχοντα μὲ τὴν σωματικὴν ἰδέαν
λχοσωτηρίου· νὰ ἐνθουσιᾷ αὐτὴ καὶ νὰ μεγαλύνεται, νὰ γίνεται
αὐτόχρονα ἐν ὁρῶν· ἐμπρὸς εἰς κινδύνους καὶ θανάτους. Ἡ
μουσικὴ ἔχει στιγμὰς ἀγίας, ὅτε ραγδικὰ ρεύματα θεότητος
χύνει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θνητοῦ. Τὸ φῶνός, λοιπὸν, ἐν ὁρῶ-
σι αὖθις εἶναι φῶνός, σπινθὴς φιλαληθείας καὶ βάλθους καὶ
παρυστικότητος. Εἶναι τὸ συμπλήρωμα τοῦ ἄλλου ἐκείνου
φῶνός, τοῦ θεοῦ, θεῶν ὁρῶσι. Μὲ ἐπαρσιν ἀπὸ τοῦ
στόμα των ὡς ἀστραπὴν χύνουν τὴν λέξιν ταύτην ἀμιλλώμεναι
ἡ ποιητὴς, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἄλλη αὐτὴ περιγῆστρα τοῦ ἀ-
πείρου, ἡ θεολογία. Ἡ ἐκφρασις αὐτὴ εἶναι ἀπὸ τὰς ἐκλεκτάς
ἐκείνας, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται πάντα γλώσσα νὰ καυχήθῃ ὅτι
βλαστάνει· εἶναι αὐτὴ τῆς γλώσσας τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Σο-
φοκλέους ὁράσιμα.

Ἐνθὺ δὲ διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἱερᾶς μας μουσικῆς
δὲν θὰ ἐπρόξενετο βλάβη οὔτε εἰς τὸ ὁρῶσι καὶ οὔτε
εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὅχι βλάβην ἀλλ' ὠφέλειαν με-
γάλαν θὰ ἐλάμβανε καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἱερὰ μας μουσικὴ. Ἡ δὲ
ἐξέτασις τῆς μουσικῆς ταύτης παρὰ τοῦ κ. Ραγκαβῆ ὅχι πλεον-
εἰς τὰ ἀποτελέσματά της, ἀντίως μετερρυθμίζετο, ἀλλ' εἰς τὸν
ἴδιον αὐτῆς γαργαλισμὸν καὶ τὴν φύσιν της, κατὰ σύγκρισιν μὲ
τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ἀποτελεῖ τὴν τρίτην τοῦ πρώτου
μέρους τῆς πρὸς ματαίωσης αὐτοῦ ἐποψίν, τὴν ὁποίαν ἤμποροῦμεν
νὰ ὀνομάσωμεν αἰσθητικὴν.

Βίς τὸ μέρος ταῦτο τῆς πρὸς ματαίωσης τοῦ κ. Ραγκαβῆ ἰσ-
χυρίζεται α) ὅτι ἡ καλαισθησία εἶναι ἀτομι-
κή, ὅτι δηλ. διακινῶνται, ὡς συμπεραίνομεν, νὰ λέγῃ,
ἡ δεῖνα μουσικὴ εἶναι ὡραία διότι ἀρέ-
σκει εἰς ἐμὲ, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἀπόλυ-
τός τις γνώμων β) ὅτι ἡ μουσικὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ δὲν πρέ-
πει νὰ εἴη ὡς πρὸς τὸ νὰ τέρπῃ, καὶ γ) ὅτι δὲν ἐπι-
βάλλεται ἡ ῥινωδία ἀπὸ ταῦς κανόνες τῆς ἐκκλησιαστι-
κῆς μας μουσικῆς αὐτῆς.

Ἐὰν ὅχι διακεκριμένος καὶ γνωστὸς φιλόλογος ὁποῖος ὁ κ.
Ραγκαβῆς, ἀλλ' ἄλλος τις δυσχυρίζετο ταῦτα, θὰ ἐδικαιοῦ-

μεθα ἴσως νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐξ υπερβολικῆς πρὸς τὴν ἐκ-
κλησιαστικὴν μας μουσικὴν συμπαιδείας προσπαθεῖ νὰ ἀπο-
κρύψῃ ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τὰ καλὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, — τὰ
κάλλη καὶ τὰ θέλητρα — ἀπὸ τῶν καλῶν τῆς ἐκκλησι-
αστικῆς καὶ ἰδίως τὸ ζῶδες καὶ κτηνώδες τοῦτο, τὴν ῥινω-
δίαν, διὰ νὰ ἐξισώσῃ κατὰ τὴν ἀξίαν τὰς δύο μουσικὰς ἢ
μᾶλλον διὰ ν' ἀναδείξῃ ἀνωτέραν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τοῦ-
λάχιστον καταλληλοτέραν πρὸς ἐκφρασιν τοῦ θρησκευτικοῦ
αἰσθηματος. Προκειμένου ὁμοίως περὶ τοῦ κ. Ραγκαβῆ δὲν δυ-
νάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν τοιαύτην κρίσιν.

Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἰσχυρισμὸς τοῦ εἶναι ὅτι ἡ καλαισθησία
εἶναι ἀτομικὴ, καὶ διὰ τοῦτο δις ἐπιμένει νὰ θεωρῇ περιττὸν
νὰ ἐξηγηθῇ ἂν τῷ ἤρκεσεν ἡ δὲν τῷ ἤρκεσεν ἡ μεταρρυθμισμένη μου-
σικὴ, τὴν ὁποίαν εἴχατε ποτὲ ν' ἀκούσῃς μίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς
πρωτευούσης. Ἀπέχομαι νὰ εἰκασώμεν, ὅτι δὲν θὰ τὸν δυσχερέτι-
σεν ἡ μουσικὴ ἐκείνη, διότι ἄλλως θὰ ἐξέφραζεν ἐξ ἁπαντος
τὴν ἀπρέσκειάν του ὡς ἐν ἀκόμῃ ἐπιχείρημα κατ' αὐτῆς, καὶ
ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν περὶ καλαισθησίας ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν
θέτει ὁ κ. Ραγκαβῆς. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν λοιπὸν λέγει, ὅτι
ἄλλοι μὲν τέρπονται εἰς τὸν Ταγγούζερ καὶ ἄλλοι εἰς τὸν
Βάγνερ, ἄλλοι πάλιν εἰς τὰς ἱεροτελεστίας θὰ ἀπῆλθον τὴν
εἰσαγωγὴν τῶν συνθέσεων τοῦ Βάγνερ, ἄλλοι τῶν τοῦ Ρο-
σίνι καὶ ἄλλοι τῶν τῆς Μωδέρμ. Ἀγγῶ.

Ὁ διακεκριμένος φιλόλογος, φρονούμεν, συγχύζει τὴν κα-
λαισθησίαν μὲ τὴν ἀρέσκειαν. Ἡ ἀρέσκεια εἶναι τι ἀτομι-
κόν, διότι σχετίζεται μὲ τὰς ἀτομικὰς καὶ ἰδιαιτέρας κλίσεις,
ὁρέξεις, ἰδιοτροπίας, τὸ σύνολον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸ λε-
γόμενον ἰδίωμα τοῦ ἀτόμου. Ἀλλ' ἡ καλαισθησία εἶναι τὸ
ἀντίθετον τῆς ἀρεσκείας, διότι εἶναι τι καθολικόν, ἀνεξάρτητον
τῶν ἀτομικῶν ὁρέξεων καὶ ἰδιοτροπιῶν. Εἶναι δὲ καθολικόν τι
ἡ καλαισθησία, διότι εἶναι αὕτη ἡ αἰσθησις τοῦ καλοῦ, τοῦ
ὡραίου, ὡραῖον δὲ δὲν εἶναι ὅτι δέποτε θέλγει ὅποιονδήποτε,
ἀλλ' ὅτι θέλγει ὅσους ἔχουν ἤδη ἀναπτυγμένην καὶ μορφωμέ-
νην τοῦ ὡραίου τὴν αἰσθησιν, αἱ δὲ ἀνεπτυγμέναι καὶ μορφω-
μέναι αἰσθήσεις τοῦ ὡραίου συναντῶνται εἰς τὸ ἀντικείμενον

αὐτῶν καὶ γίνονται ἐν τῇ καθολικῇ, μία καθολικὴ τοῦ ᾠ-
ραίου αἰσθητικῆς, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ᾠραῖον, ὅπως καὶ ἡ αἰσθητικὴ
αὐτοῦ, ἔχει ἀντικειμενικὴν καὶ καθολικὴν ἀξίαν, ὅπως εἰς ἀ-
νώτερον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, ἀντικειμενι-
κὴν καὶ καθολικὴν ἀξίαν ἔχει ἡ ἀλήθεια, τὸ δίκαιον, ὁ λόγος.

Ἄν ἡ καλαισθησία ᾗτον ἀτομικὴ, τότε ἡ ἰδέα αὐτῆς ἤθελε
περῆναι τὰ ἄνθη τῶν ᾠραίων τεχνῶν, ἤθελε δὲ καταφυλλορρο-
ῆσαι ἰδίως ἡ δόξα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαι-
ότητος, καὶ τότε ἕκαστος θὰ εἶχεν, ὅτι θεωρεῖται κτῆμα σπά-
μιον, τὴν καλαισθησίαν, καὶ τότε ὁ τυγχὼν θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ
λέγῃ, τοῦτο εἶναι ᾠραῖον διὰ τὴν μόνον λόγον εἶναι εἰς ἐμὲ ἀ-
ρέσκε· θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ λέγῃ, ὅτι ὁ ἱκανὸς εἶναι ᾠραϊότερος
ἀπὸ τῆς Λουίζας τοῦ Νιουτζέτς τὸ ῥοῦν τὸ, τὸ ξόχον τῆς
Λίγυπτον ὅτι εἶναι ᾠραϊότερον ἀπὸ τῆς Ἀρροδίτην τῶν Μεδί-
κων, καὶ ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος εἶναι ᾠραϊότερος ἀπὸ τὸ δαμιούρ-
γημα, τὴν Ἰλιάδα.

Ὡς πρὸς τὸ ὅτι λέγει ὁ κ. Ραγκαβὴς περὶ Ταγγούζερ καὶ
Βάγνερ ἀπὸ τὸ ἐν μέρει, καὶ Ροσίνη καὶ Μιχάμ. Ἀγγῶ ἀπὸ τοῦ
ἄλλου, κρίνομεν περιττὸν νὰ εἰπώμεν, ὅτι πρέπει νὰ τὸ θεωρή-
σωμεν ὡς ἀβλεψίαν ἢ ὡς τυπογραφικὸν λάθος, διότι ἐνῷ ὁ ὀ-
νομαστὴς φιλόλογος θεωρεῖ ὡς διακεκομμέναις μουσικαῖς τᾶς τοῦ
Ταγγούζερ καὶ Λόεγγριν ἀπὸ τᾶς τοῦ Βάγνερ, οὕτως δὲν εἶναι
ἄλλο παρὰ μία, δηλ. ὁ Ταγγούζερ καὶ ὁ Λόεγγριν, ἔχον καὶ ἡ-
μεῖς δὲν σφάλλωμεν, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ὀνόματα μουσουργη-
μάτων τοῦ ἐξόχου γερμανοῦ μουσουργοῦ Βάγνερ, τοῦ ὁποῦν ἡ
μουσικὴ τιτολορεῖται μουσικὴ τοῦ μέλλοντος. Ἐνῷ δὲ τάσσει
ὕπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τῶν μουσουργῶν τὸν Ροσίνην καὶ
τὴν Μιχάμ. Ἀγγῶ, αὕτη, ὡς γνωστὸν, εἶναι μουσούργημα,
μουσουργὸς δὲ ὁ Ροσίνης.

Ὁ δεύτερος ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Ραγκαβὴς εἶναι ὅτι ἡ ἐκκλη-
σιαστικὴ μας μουσικὴ δὲν εἶναι προωρισμένη νὰ τέρπῃ. Ὅτι ὁ-
μοῖς ἴδιον τῆς μουσικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ ψυχαγωγία καὶ ἡ τέρψις
τὸ βεβαιότατον καὶ αὐτοὶ τῆς ἐκκλησίας οὐ πατέρες. Οἱ ὅροι
χαρὰ, εὐφροσύνη, μακαριότης εἶναι στοιχεῖα
ἐκρηκτικῆς εὐταξίας νοημάτων. Τέρπεται ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς

ζούσα διὰ τῆς μουσικῆς τὸ αἰσθητὴ τῆς πρὸς τὸ θεῖον, ὅπως
τέρπεται καὶ ὁ ἀκροώμενος τὴν μουσικὴν αὐτὴν· τέρπεται ὁ
Ὅμηρος νὰ τραγουδᾷ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, τέρπεται ὁ Δαβὶδ
ἐκ τῶν τῆς δέξαις αὐτοῦ πρὸς Κύριον, ὅπως τέρπεται καὶ ὁ
στὶς ἀντιγινώσκει τὴν Ἰλιάδα καὶ τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Προφητά-
ναχτος. Ὅτι ἡδύνατο ἐλλόγως νὰ ἰσχυρισθῇ ὁ κ. Ραγκαβὴς,
χωρὶς νὰ δυνήθῃ τις νὰ τῷ φέρῃ ἀντίρρησην, εἶναι ὅτι, ὅπως υ-
πάρχουν διάφοροι τέρψεως βαθμοί, οὕτως υπάρχουν καὶ εἰδὴ
τέρψεως διάφορα, ἄλλη δηλ. ἡ τέρψις, τὴν ὁποίαν αἰσθανόμεθα
ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς βακχικοῦ ποιήματος, καὶ ἄλλη ἡ τέρ-
ψις, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ περὶ δημιουργίας ψαλ-
μοῦ αἰσθανόμεθα, καὶ ἄλλη ἡ ἀπὸ τὴν θεῶν θρησμομαχίας. Ἀλ-
λὰ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποφύγωμεν νὰ ἐμολογήσωμεν, ὅτι
τέρψις ἀδιαφιλονεικῶς εἶναι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη.

Ὁ τρίτος τοῦ κ. Ραγκαβὴ ἰσχυρισμὸς εἶναι ὅτι ἡ ῥινοφ-
δία ἢ ῥινοφωνία δὲν εἶναι καθ'αυτὴ τῆς ἐκκλησιαστι-
κῆς μας μουσικῆς στοιχεῖον, οὐδὲ ἐπιβάλλει τις κανὼν τὴν ῥι-
να ὡς φωνητικόν τι ὄργανον, καὶ ὅτι ἴσως ἡ λεγομένη φωνὴ
τῆς κεφαλῆς τῶν ψαλτῶν ἐκλαμβάνεται ὡς ῥινοφδία.
Οὐδὲ ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ κ. Ραγκαβὴ στηρίζεται ἐπὶ τῶν
πραγμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἀφ' ἐνὸς μὲν, διότι μάρτυρες
κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ καὶ θύμματα τῆς ἀγρίας καὶ ἀποτροπαίου
ταύτης ῥινοφδίας εἶναι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ
κλασικὸν τοῦτο ᾠραῖσμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μου-
σικῆς καὶ αὐτὴ ἡ περὶ ταύτης θεωρία (τὸ οὕτω λεγόμενον Μέγα
Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου) ῥητῶς τὸ μαρτυρεῖ, καὶ σημεῖον
δὲ ἴδιον τῆς ῥινοφωνίας ἐλήφθη, ἐννοεῖται, φροντὶς νὰ ἐπινοηθῇ,
τὸ λεγόμενον ἐν δόφω νον. Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τούτου τὸ
Μ. Θεωρητικὸν (σελ. 59 § 136): «Τὸ ἐν δόφω νον θέλει
νὰ πρὸ φέρει ἐκ τῆς ῥινοφδίας ὁ φθόγγος τοῦ χαρακτῆ-
ρος, εἰς τὸν ὁποῖον υπογράφεται. Καὶ ὅταν τύχῃ χρονικὸν ση-
μεῖον εἰς τὸν χαρακτῆρα, δαπανᾷται ὁ χρόνος ὁμοίως, δηλ. ἐ-
ξερχόμενος ἐν τῇ χρονοτριβῇ τῆς φωνῆς ἐκ τῆς
ῥινοφδίας.» Καὶ αὐτοῖς δὲ ὁ κ. Τζέτζης, τὸν ὁποῖον τόσον ἐκτι-
μᾷ ὁ κ. Ραγκαβὴς, εἰς τὴν περισπούδαστον διχτριβὴν τοῦ ἰ-

δοῦ τι λέγει περὶ τούτου (σελ. 67)· α' Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι σήμερον τὰ πάντα μετεβλήθησαν παντελῶς, ἐνθ' τὴν πολύρωνον, σεμνοτάτην καὶ μεγαλοπρεπὴ μουσικὴν τοῦ μεσαιῶνος μέχρις τῆς ἀλώσεως ἀντικατέστησε διακεκλασμένη ἀσινὰ ἢ ῥινωδία.»

Καὶ υπομονὴ ἔχον τὸ μόνον ἐλάττωμα τῆς ἱερᾶς μας μουσικῆς ἦτον ὁ μυκηθμός ἤτοι ἡ ῥινωδία. Ἀλλ' ἰδοὺ πῶς ἡ μουσικὴ αὕτη εἰς τὸ ἐν γένει χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν κ. Τζέτζην ἀταπεινοτάτη, ἀγενεστέρα, μεθυστικὴ καὶ ἐκλελυμένη, συμποτικὴ καὶ ἡδυπαθὴς, ἥκιστα ἐθνικὴ, οὐδόλως δὲ τῇ θρησκευτικῇ διανοίᾳ τῆς λέξεως καὶ τῇ λατρείᾳ προσήκουσα. Κράμα δὲ οὕσα ἀλλόκοτον ἐλληνικῆς, τουρκικῆς, περσικῆς καὶ ἀραβικῆς μελοποιίας οὐδεμίαν κέκτῃται τεχνικὴν ἀξίαν. Οἱ δὲ ἱεροψάλται κἀνὲν ὄργανον δὲν ἔχουν ὡς κοινὴν βᾶσιν τῆς φωνῆς. » (σελ. 67.)

Ἡμπορεῖ κἀνεὶς λοιπὸν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὅσοι εἰς τοιαύτην μουσικὴν ὀρέσκονται (βλ. Τζέτζην σελ. 16) ἀποδεικνύουν, ὅτι οὐδὲ τὴν στοιχειωδεστάτην μουσικὴν σύνεσιν κέκτῃται, ἐπιμένοντες δὲ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς προδίδουν ἀπειρόκαλον καὶ ἀπαίδευτον καλλιλογικὸν μουσικὸν αἶσθημα καὶ ἔλλειψιν συνειδήσεως ἐθνικῆς καὶ πατριωτικοῦ συναίσθηματος, διότι ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπιμένουν ν' ἀναπέμπουν τὰς δοξολογίας των εἰς τὸν Ὑψιστον διὰ μελῶν ἐλκυσμένων ἐκ τῶν τουρκικῶν συμποτικῶν ᾠσμάτων καὶ πορνικῶν ἀμανέδων.

Τοιαύτη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ. Καὶ ὁμοίως ὁ κ. Ῥαγκαβῆς, ἀποροῦμεν πῶς, θεωρεῖ ἱεροσυλίαν καὶ αἵρεσιν τρόπον τινὰ τὴν ἀπόπειραν καὶ προσπάθειαν εἰς μεταρρυθμίσιν αὐτῆς. Ὁ γνωστὸς φιλόλογος χωρίζει τοὺς ὅπως δὴποτε μεταρρυθμίζοντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας μουσικὴν εἰς διαφόρους κατηγορίας, εὐρίσκει δὲ λόγους νὰ κατακρίνῃ αὐτοὺς ὅλους. Οἱ λόγοι οὗτοι ὑπὸ τὴν ἀποψιν, ὅθεν θεωρεῖ τὴν μουσικὴν ὁ κ. Ῥαγκαβῆς, φρονοῦμεν ὅτι ἀντιστρέφονται εἰς ἐπιχειρήματα πρὸς υποστήριξιν καὶ ἐπαινον τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἰδίως ἐκείνων, οἵτινες ἀγωνίζονται νὰ προτεγγίσουν εἰς τὰς χάριτας τῆς ἀληθινῆς μουσικῆς τέχνης τοῦ πολιτισμένου καὶ ἐξευγενισμένου κό-

σμου καὶ νὰ ἐκφράσουν δι' αὐτῆς ἀγνότερον, εὐσεβέστερον, μεγαλοπρεπέστερον τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ νὰ δώσουν εἰς τὴν μελοποιίαν ἔστω καὶ σκιάν τινὰ τύπου ὅσον ἐνδέχεται ἐθνικοῦ. Διὰ τοῦτο εἶναι ἄξιος ἐπαινοῦ ὁ διακεκριμένος ἱεροψάλτης μας κ. Γ'. Σολομός, συμπολίτης μας, ὅστις σκοπεύει νὰ υποβάλλῃ εἰς τὴν Ἑθνικὴν Ἐκθεσὶν τὴν ἑποῖαν ἐξεπόντησε μεταφράζων ἐλοκλήρου τῆς λειτουργίας εἰς τὴν τετράφωνον μουσικὴν. Ἡ ἐπίκρισις τῶν ὅπως δὴποτε ἐπιχειροῦντων νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν μουσικὴν αὐτὴν ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον μέρος τῆς κρινομένης διατριβῆς.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος αὐτῆς εὐχεται ὁ κ. Ῥαγκαβῆς νὰ συστηθῇ εἰς Ἀθήνας διδασκαλεῖον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πρὸς διάσωσιν καὶ διάδοσιν αὐτῆς γνησίας. Ἐάν τις παραδεχθῇ ὡς μὴ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν μακρυνόμενα ὅσα ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν περὶ τῆς μουσικῆς τῆς ἐκκλησίας μας, βεβαίως δὲν θὰ συμμερισθῇ τὸν πόθον τοῦ γραιβοῦ λογίου. Ἡμεῖς θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ συστηθῇ εἰς Ἀθήνας ἔστω ἢ εἰς Κεφαλληνίαν ἢ καὶ ἄλλου μουσικοσχολῆ πρὸς τὸν σκοπὸν κυρίως νὰ μὴ διασωθῇ καὶ διαδοθῇ ἡ υπάρχουσα μουσικὴ, ἀλλὰ νὰ εἰσαχθῇ μουσικὴ ἀνθρωπινωτέρα, πνευματικωτέρα, καὶ τεχνικωτέρα, δυναμένη πράγματι ν' ἀνυψῇ τὴν καρδίαν πρὸς τὸ θεῖον.

Ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐν γένει ἔχομεν ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμίσωμεν εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα. Τότε δὲ θὰ ἐπέλθῃ ἡ μεταρρυθμίσιν αὐτῇ ἡ γενικὴ καὶ ἰδίως ἡ καλλιτεχνικὴ, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ μουσικὴ, ὅταν ἐπικρατήσουν γενικώτεραι καὶ ριζικώτεραι ἰδέαι καὶ γεννηθῶν ὀλιγώτερον ἄνανδρα, εὐγενέστερα, βαθύτερα αἰσθήματα, ὅταν δηλ. τραפוῦν καὶ μωρφωθῶν οἱ πενιχροὶ καὶ βυζαντινικοὶ ἐγκέφαλοι καὶ ὀλιγοστεύσουν αἱ κατάξηροι διὰ πᾶν κοινὸν καλὸν καρδίαι· διότι εἰς πάντα λαὸν τοιαύτη κίνησις ἰδεῶν φέρει τοιαύτην θερμότητα αἰσθήματος, καὶ τοιαύτη αἰσθήματος θερμότης ἐκσπᾷ εἰς τοιοῦτον ἥχημα μουσικῆς. Ἐκ τοῦ εἶδους τῆς μουσικῆς ἡμποροῦμεν νὰ ἐξάσωμεν συμπεράσματα τινὰ περὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς λαοῦ. Ἀλλως ἂν οἱ ἐγκέφαλοι καὶ αἱ καρδίαι μείνουν εἰς τὸ μακάριον καθεστὸς τῶν, τότε θὰ θέλωμεν τὸν ἅγιον

Θεὸν υποχρεωμένον ν' ἀκροάζεται με ἄκρην βδελυγμίαν τυπικὰς δεήσεις ἐκχυνομένας ἀπὸ τὰ στόματα τόσοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τόσης κιβδηλείας χαρακτηρίων εἰς συμποτικὴν ψαλτικὴν, τὴν ὁποίαν Τοῦρκοι, Πέρσαι καὶ Ἀραβεῖς ἐπροστοίμασαν. Ἡ υπάρχουσα μουσικὴ, ἀντὶ νὰ ἐκφράζῃ αἴσθημα, ἐκφράζει ἀπέρχοντον ἀναισθησίαν. Τοῦτο εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ αἰτία, διὰ τὰ ὅποια ἐντὸς ὀλίγου κινδυνεύει νὰ ἦναι οἱ ναοὶ κενοὶ ἀπὸ ἐκκλησιαζομένων καὶ ἀπὸ θεότητα. Οἱ δὲ ὀλίγοι εἰς τοὺς ναοὺς προσερχόμενοι, ἐπαναπαυόμενοι ὅτι προσεύχονται κατ' ἀντιμωλίαν, θὰ προσεύχωνται ἐρήμην τοῦ αἰωνίου Θεοῦ.

Εὐχόμεθα, ἡ αὐτοσχεδισθεῖσα εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Νομοῦ μουσικοσχολὴ τῶν Κεφκλήνων — ἡ διευθυνομένη ἀπὸ τοὺς συμπολίτας μουσικοδιδασκάλους, τὸν δεδοκιμασμένης ἱκανότητος κ. Ν. Μ. Τζαννῆν καὶ τὸν εὐρυτὴ κ. Δ. Λαβράγκαν, — νὰ δώσῃ καὶ αὐτὴ ἀφορμὴν εἰς τὴν ποθητὴν μουσικὴν ταύτην μεταρρυθμίσιν.

Ποταμιανάτα Πυλάρου, 4 86ρίου 1888.

Π. ΒΕΡΓΩΤΗΣ.
